

Dyrevernalliansen

FAKTA OM DYRETRANSPORT OG SLAKTING

OM DYRELIDELSER VED TRANSPORT OG PÅ SLAKTERI

Oppdatert 16.11.2023

Det er vanlig at slakterier nekter filming og fotografering ved avliving og bedøving. Folk flest har begrenset kunnskap om hvordan dette foregår. Gang på gang har norske slakterier blitt avslørt for omfattende brudd på dyrevelferdsloven. I tillegg dør titusener av dyr hvert år på norske dyretransporter.

// NØKKELTALL

- Antall pattedyr (gris, småfe, storfe) slaktet i Norge (2022): **3 038 985** [1]
- Antall fjørfe (kylling, kalkun, and) slaktet i Norge (2022): **73 572 014** [1]
- Antall slakterier for gris/småfe/storfe i Norge (2022): **30** [1]
- Antall slakterier for fjørfe i Norge (2022): **8** [1]
- Antall pattedyr som døde under transport og oppstalling før slakt (2022): **428** [1]
- Antall fjørfe som døde under transport og oppstalling før slakt (2022): **40 969** [1]
- Verpehøner er ikke inkludert i nøkkeltallene over, siden mesteparten blir avlivet på gård. I 2022 ble **178 880 stk** sendt med slakteritransport, hvorav **89 stk** døde under transport og oppstalling.[1]
- Andelen kasserte pattedyr (gris, småfe, storfe) slaktet i Norge (2022): **1,36 %** [1]

// INNHOLD

- DYRETRANSPORT
- SLAKTING AV DYR
- KRITIKK AV SLAKTING OG TRANSPORT
- DRIFTSFORMER MED BEDRE VELFERD
- DYREVERNALLIANSENS ARBEID
- KILDER

De fleste dyrene som slaktes er fjørfe. Når de samles inn for slakteritransport, er det mørkt i rommet. | I. L. Hauge

// DYRETRANSPORT

DYRETRANSPORT

Regelverket stiller blant annet krav til kompetanse hos personell, krav til plassareal og hvilke dyr som kan transporteres. Det er ikke lov å bruke regelmessig hard tvang som vridning av hale, elektrisk drivstav, bruk av vinsj eller lignende.[2] Selv om regelverket setter slike krav, er det ulikt hvordan dette overholdes. Ved pålesing, under transporten og ved avlesing på slakteriet er dyrevelferden avhengig av kompetent og omsorgsfull behandling, tilpassede omgivelser og anskaffelse av egnede ressurser.[3]

En mye brukt indikator på lidelser er såkalt «**kassasjon på slakteri**». Dersom det påvises sykelige forandringer kasseres hele eller deler av dyret. Årsaken til slike forandringer kan være sykdomstilstander eller misvekst oppstått på gården eller bruddskader som følge av transporten.

Transport av fjørfe:

Kyllinger, kalkuner og høner er spesielt sårbare for transport.[3] Likevel tillater regelverket at fjørfe kan transporteres i inntil 12 timer uten vann eller mat, som er lengre enn for andre dyr. Nyklekkede (“daggamle”) kyllinger kan transporteres i inntil 24 timer uten tilgang til vann eller mat.[2]

Én enkelt fjørfetransport består gjerne av flere tusen individer. Det innebærer utfordringer å få dem ombord i traileren: Fjørfe plukkes fra gulvet enten manuelt eller maskinelt og plasseres hurtig i kontainerskuffer, som stables i traileren. Det er tillatt å plukke kylling og høner opp etter beina før de legges i skuffene.[4] Denne håndteringen medfører stress og skader. Løftes de opp på en mer skånsom måte ved å holde dem under buken og rundt vingene, er det påvist færre skader.[5]

Verpehøner har ofte skjøre knokler og enda større problem med bein- og leddskader.[6] En dansk studie, som også er relevant for norske forhold, viser at 85 % av hønene hadde brystbeinsbrudd. Bruddene er sannsynligvis smertefulle.[7] De fleste blir avlivet på gården og slipper dermed transport, noe som medfører mindre stress og skader for dem.[6]

Rasktvoksende kyllingraser har trolig redusert varmereguleringskapasitet og kan derfor være mer utsatt for varmestress. Høye og lave temperaturer utgjør i tillegg til transportlengde den største trusselen for velferden til fjørfe under transport, og alvorligheten av disse stressorene øker med lengden på transporten.[8]

Illustrasjonsfoto fra Spania: Kyllinger plukkes og plasseres i skuffer. | J.-A. McArthur (We Animals)

Transport av pattedyr:

Under norske forhold utgjør stressbelastningen i forbindelse med utdriving fra binge eller bås til dyrebil en betydelig del av den totale belastningen i forbindelse med transport. Dette gjelder særlig dyr som er lite vant til å møte nye og fremmede miljø, som ungoxer og slaktegris.[30]

Alle pattedyr som skal slaktes kan ifølge regelverket transporteres i inntil 8 timer. I Nordland, Troms og Finnmark kan de imidlertid transporteres i inntil 11 timer.[2] Gjennomsnittlige transporttider for gris, storfe og småfe er i Norge henholdsvis 2,7 timer, 3,6 timer og 3,8 timer.[30] Lang transporttid er ikke nødvendigvis en dyrevelferdsrisiko i seg selv, men risikoen øker ved dårlige kjøreforhold. Når transporttiden er lengre, har dyr som er syke eller skadet spesielt høy risiko for å dø.[3] Forskning indikerer at pattedyr kan lide av reisesyke. Griser kan brette seg og kaste opp, og drøvtyggere ser også ut til å bli påvirket.[9] Under selve transporten er det viktig at sjåføren kjører forsiktig. Dyr som står under transporten er spesielt sårbare for uvøren kjørestil.

Dødelighet ved transport:

Transportdødeligheten i Norge er relativt lav i internasjonal sammenheng. I perioden 2014–2022 ble transportdødeligheten for kylling redusert fra 0,11 % til 0,05 %.[1] Det er uvisst hvor mange som blir skadet uten å omkomme.[3] Velferden kan ofte være svært dårlig før dyret dør.

Illustrasjonsfoto fra utlandet. | Free Animal Pix

Eksempler på funn av regelverksbrudd ved transport av dyr:

- **Transportegnethet:** Mattilsynets tilsyn på slakteriene avdekker mange tilfeller der syke, skadde eller høydrektige dyr transporteres til slakteriet. Det er eksempler på at kyr har født om natta på slakteri og at griser som har store brokk med sår, sau med koldbrann i juret og avmagrede eller halte dyr er transportert til slakteriet.[10]
- **Temperatur i transportbilen:** Manglende og ikke fungerende temperaturmåling og temperaturlogg i transportbilen.[10]
- **Transport av kylling:** Sist Mattilsynet hadde en nasjonal tilsynskampanje med slakteritransport av kylling var i 2011. Da ble det avdekket flere regelbrudd av avgjørende betydning for velferden.[11]

// SLAKTING

PÅ SLAKTERIET

Når dyrene ankommer slakteriet, drives de ut av dyretransporten og inn i oppstallingavdelinger. Her sjekkes de av Mattilsynets veterinær. Veterinæren skal vurdere om dyret er egnet for slakt og menneskemat, eller om det har sykdommer eller skader som gjør det uegnet og må avlives og destrueres. Dyr som er vurdert egnet for slakt skal bedøves, før de avbløses og går videre i slakteprosessen. Personell som håndterer levende dyr skal ha kompetansebevis. Det avdekkes imidlertid ikke sjeldent brudd på dette kravet.

Alltid bedøving før avliving:

Dyrevelferdsloven presiserer at alle dyr skal bedøves før de avlives. Dette er også et krav ved halal-slakt. Lovlige metoder for bedøving i Norge er mekanisk (boltpistol), elektrisk eller gass.

Fordelen med mekanisk og elektrisk bedøving er øyeblikkelig tap av bevissthet, forutsatt at metoden brukes forskriftsmessig. Metodene krever imidlertid at dyrene fikseres (holdes fast) enkeltvis, noe som innebærer bruk av tvang. Det innebærer stress og ubehag. Å utelate fiksering vil imidlertid innebære risiko for feilaktig bedøving og ytterligere lidelse for dyrene.[12]

Avliving:

Dyrene avlives ved avblødning. Forskriftskravet er at dette skal skje så snart etter bedøving at dyrene ikke risikerer å komme til bevissthet før døden inntreffer.[12]

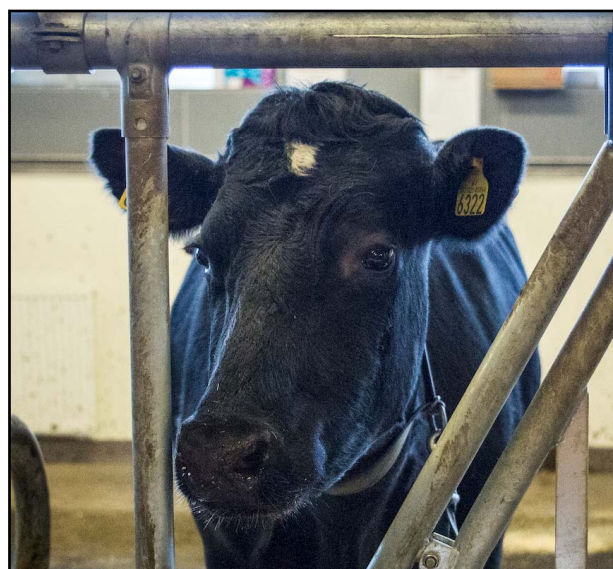

Slaktning av fjørfe:

På slakteriet er fjørfe i transportkontainerne til de blir slaktet. På de fleste fjørfeslakterier brukes CO₂-gass til bedøving, som innebærer stress, ubehag og smerte. På norske slakterier er det to varianter av gassbedøving for fjørfe. Enten tippes de ned på et transportbånd før bedøvningen, noe som er stressende og kan føre til skader.[13] Eller de bedøves i kontainerne de fraktes i, slik at de slipper tipping mens de ennå er ved bevissthet.

Elektrisk bedøving i vannbad praktiseres fortsatt ved et par fjørfeslakterier i Norge. Her henges fullt bevisste fugler opp etter beina i stålbøyer, for deretter å fraktes på samleband med hodet ned i det elektriske vannbadet. Forskning viser at denne opphengningen kan være smertefull.[14] Etter bedøving skal avblødning sikres ved at hodet kappes av.[12] Det er viktig at størrelsen på kyllingene er så jevn som mulig for å sikre både riktig effekt av bedøvningsmetoden og at alle faktisk blir bedøvet. Under praktiske forhold er dette en forutsetning som kan være vanskelig å oppfylle.[14]

De fleste verpehøner blir avlivet med gass enten i fjørfehuset eller i kontainere utenfor, slik at de slipper transport til slakteriet. Avliving i fjøset vil være den beste måten for hønene, da de helt slipper å bli håndtert.[6] Det er likevel ikke problemfritt. Under gassing er det viktig at mengden CO₂-gass er jevnt høy. Dette kan være utfordrende i store hus, og særlig om huset ikke er skikkelig forseglet. I tillegg er det risiko for raskt temperaturfall i huset når gassen føres inn.[15]

Mattilsynet avdekker en rekke regelbrudd på norske slakterier. | I. Pedersen

Slaktning av pattedyr:

På slakteriet blir dyrene gjerne midlertidig oppstallet i et fjøs, før slaktning. Dyr som oppstalles over natta skal gis fôr. Når dyrene skal slaktes drives de først til bedøvningsstedet. Det er tillatt å benytte drivlem og andre mekaniske hjelpemidler til drivingen. Det er også tillatt å bruke elektrisk drivstav på voksne storfe og gris som ikke vil flytte seg, men skal unngås hvis mulig og er ikke praksis for gris. Det skal i så fall gå minst 10 sekunder mellom hver gang, og det skal ikke gis mer enn et par korte elektriske støt rett etter hverandre av gangen. Dyrene skal ha fri mulighet til å bevege seg forover.[12]

Lovlige metoder for bedøving av storfe og småfe er mekanisk (boltpistol) eller elektrisitet.[12] Ved boltpistol skytes et prosjektil inn i hjernen og det oppstår umiddelbart bevissthetstap. Ved elektrisk bedøving sendes strøm gjennom hjernen. For begge metoder er det svært viktig at utstyret plasseres korrekt avhengig av art og størrelse på dyret.[17,18]

Godkjente bedøvningsmetoder for gris er mekanisk (boltpistol), elektrisitet og gass. Gass blir benyttet til å bedøve over 90 % av grisene som blir slaktet i Norge. Denne metoden medfører ikke bruk av fiksering og grisene bedøves i grupper. Det er CO₂-gass som benyttes.[30]

Flere studier har imidlertid funnet at griser som blir eksponert for CO₂-gass opplever det ubehagelig. De gisper, prøver å flykte unna og lager lyder.[19] EFSA's rapporter konkluderer med at høye konsentrasjoner av CO₂ medfører smerte, redsel og åndenød og er vurdert som et alvorlig velferdsproblem.[20,21] CO₂ blir i dag imidlertid regnet som den minst ille tilgjengelige metoden. Det forskes for å finne bedre alternativer, og lavt atmosfærisk trykk (LAPS) kan være et mulig alternativ.[22]

Eksempler på funn av regelverksbrudd ved tilsyn på slakterier:

- **Håndtering:** Hardhendt håndtering av dyr ved driving, løfting etter hode eller vinge, å dra griser etter ørene og overdreven bruk av elektrisk drivstav.[10]
- **Mottakskontroll:** Såkalt "mottakskontroll" omhandler at dyra skal kontrolleres når de ankommer slakteriet, for å sjekke om det er forhold som medfører stress eller lidelse. Det ble ved fjørfeslakteri observert for dårlig mottakskontroll ved flere tilfeller, som omhandlet at fuglene hadde hode eller vinger i klem. [10]
- **Oppstalling:** For mange dyr oppstallet i forhold til plass, lite strø og skittent og vått underlag på oppstallingsområdet. Oppstalling over natt av kyr i høylaktasjon uten at de blir melket. Dyr som oppstalles over natt uten at de blir føret eller har vanntilgang.[10]
- **Bedøving:** Feil plassering av strømtang på griser. Manglende kontroll av bedøving. Kylling hengt opp etter beina, til tross for skader eller brudd. Manglende dokumentasjon på utført vedlikehold eller kontroll av utstyr for bedøving. For høy gasskonsentrasjon ved kalkunbedøving.[10]
- **Avliving:** Kasserte kyllinger som ikke blir avlivet før de våkner opp av bedøvelsen. Manglende rutine- og regelverksetterlevelse når hodet til fjørfe skjæres av etter bedøving (avblødning).[10]
- **Etter avliving:** Korrekt praksis er å sende avlivede griser og fjørfe til skolding og ribbing. Ved flere tilfeller, på ulike slakterier, har griser blitt sendt til skolding uten å ha vært avblødd. Det kan ha ført til store lidelser dersom de ikke var tilstrekkelig bedøvd eller de har våknet opp igjen. Det har også forekommet at mange kyllinger har blitt sendt levende til skolding og ribbing.[10]
- **Kompetanse:** Manglende opplæring og kompetansebevis for personell som håndterer levende dyr, personell uten formell kompetanse avlivet dyr på slakteri.[10]

Verpehøner er spesielt utsatt for bruddskader. | A. Krag

Kameraovervåking på kritiske punkter i slakteriet kan bedre internkontrollen og være nyttig for Mattilsynet i tilsynssaker. I Norge har kun ett slakteri omfattende kameraovervåking.[23]

KRITIKK AV SLAKTING OG DYRETRANSPORT

Industriell slakting og dyretransport foregår på lignende måter over hele den vestlige verden. Kritikk av metodene har blitt reist fra flere hold:

Animalia, Kjøtt- og fjørfebransjens landsforbund (KLF) og Nortura (2023):

"Som det fremgår av EFSA-rapporten Welfare of pigs at slaughter (2020), forutsetter elektrisk bedøving korrekt plassering av elektrodene, noe som forutsetter enkeltvis håndtering og fiksering. Slik håndtering kan medføre bruk av tvang med fare for stress, smerte og frykt. Ved manuelt påsett er det betydelig risiko for menneskelig feil, noe som kan resultere i elektriske støt før bedøving eller at grisene ikke blir bedøvet, men bare immobilisert. Dyrene er lite tilgjengelige for kontroll, og det kan være vanskelig å avgjøre om effekten er tilfredsstillende." [30]

Animalia (2022):

"I Europa er det kritikk mot bruk av CO₂-bedøving av gris. Forskere har også kommet til ulike konklusjoner om utfordringene med metoden. Animalia følger aktivt med på forskning og utvikling rundt bedøving av slaktedyr, men det er foreløpig ingen gode alternativer til CO₂-bedøving for svin." [22]

Mattilsynet (2020):

"Fordelen med elektrisk bedøving er at grisen blir bevisstløs øyeblikkelig. Ulempen er at hver gris må håndteres for seg og holdes fast slik at utstyret kan settes på. Dette er stressende for dyret. Varigheten av bevissthetstapet er også kort. Fordelen med CO₂ er at grisene kan være sammen i grupper under hele prosessen, med minimal håndtering. Sikkerheten for at alle grisene faktisk bedøves er høy, og bevisstløs tilstand varer frem til døden. Ulempen er at grisen opplever smerte og frykt frem til den blir bevisstløs." [24]

Veterinærinstituttet (2022):

"Avliving av dyr innebærer alltid en fare for at dyret påføres store lidelser. Dette gjelder ikke minst når mange dyr skal avlives på kort tid, men også hvis personer uten tilstrekkelig kunnskap og erfaring utfører det. Avliving som har mislyktes eller påført dyret smerte og frykt, er en gjenganger i rettsapparatet. Det er derfor viktig at avliving er strengt regulert, også den forutgående håndteringen, slik det er i dag gjennom dyrevelferdsloven § 12 og bl.a. i avlivingsforskriften, som kom etter forrige stortingsmelding. For øvrig har de fleste forhold nevnt i stortingsmelding nr. 12 fortsatt gyldighet. [...] For fjørfe bør elektrisk bedøvelse med vannbad, som betinger at bevisste fugler henges opp etter beina, ikke lenger aksepteres. [...] Veterinærinstituttet mener:

- Forbudet mot avblødning uten forutgående bedøvelse må opprettholdes
- Bedøvelingsmetoder/-systemer som benyttes på norske slakterier bør gjennomgås, og de beste metodene må implementeres
- Det bør tilrettelegges for mobile slakterier for å unngå lang transporttid"[31]

The European Food Safety Authority (2011):

"Under current commercial conditions, birds with both 'old' injuries, catching-induced injuries and pre-existing pathologies may be loaded and transported."[3]

Stortingsmelding om dyrevelferd (2003):

"De bedøvelingsmetoder som eksisterer i dag, er ikke optimale for alle dyreslag."[25]

Mobile slakterier reiser rundt til gårdene i stedet for at dyrene må sendes til slakteriet. | T. Malmstrøm

BEDRE DRIFTSFORMER

Det er utviklet mobile slakterier, som kommer til gården i stedet for at dyrene må sendes til slakteriet. I tillegg til at dyrene da slipper å bli transportert, blir de heller ikke utsatt for sammenblanding med fremmede dyr.[25,31]

Det finnes gårdsslakterier og mindre bygdeslakterier som bærer mindre preg av samleband, med mer tid til oppfølging av hvert enkelt dyr. Dyra slipper da gjerne lang transport og sammenblanding med fremmede dyr. Bonden kan ofte være til stede under slaktingen.

Verpehøner bør avlives på gården, framfor å bli fraktet til slakteri, fordi de lider spesielt mye ved transport.[3,8] De siste årene er det blitt utviklet mer humane avlivingsystemer som kan anvendes på gården. Disse er basert på gassing, enten i kontainer eller inne i selve hønsehuset.[6] Heldigvis er antall verpehøner som blir transportert til slakteri mer enn halvert siden toppåret 2019.[1] Det er sannsynlig at det høye antallet i 2019 hadde sammenheng med den økte samfunnsdebatten angående matsvinn og ønske om å bruke hønene til mat.

// DYREVERNALLIANSENS ARBEID

DYREVERNALLIANSEN ARBEIDER FOR Å

- Innføre høyere komfort ved transport og kortere transporttider.
- Øke bruk av mobile slakterier.
- Innføre slaktemetoder som medfører minst mulig frykt og smerte for dyrene.
- Øke tilgangen til kjøttfri mat.

// DU KAN HJELPE LANDBRUKSDYRENE

HVA DU KAN GJØRE

- Bli fadder i Dyrevernalliansen! dyrevern.profundo.no/fadder
- Følg Dyrevernalliansen på Facebook: facebook.com/dyrevern
- Meld deg på våre nyhetsbrev, for å få oppdateringer og fakta: dyrevern.no/nyhetsbrev

// KILDER

- [1] Animalia, *Kjøttets tilstand 2023 - Status i norsk kjøtt- og eggproduksjon*, Rapport, URL: animalia.no, november 2023.
- [2] Forskrift om næringsmessig transport av dyr, 8. februar 2012.
- [3] EFSA AHAW, "Scientific Opinion Concerning the Welfare of Animals during Transport", EFSA Journal 9: 1966, 2011.
- [4] Forskrift om hold av høns og kalkun, 12. desember 2001.
- [5] Kittelsen K. et al., "An Evaluation of Two Different Broiler Catching Methods", *Animals* 8 (8): 141, 2018.
- [6] Mejdell, C. og Lund, V., *Storskala avlaving av fjørfe utenfor slakteri og bruk av gass til bedøving av fjørfe i slakteri - dyrevernmessige aspekter*, Rapport 11, Veterinærinstituttet, 2006.
- [7] Kittelsen, K., "Kjølbeinsbrudd hos verpehøner, Dansk studie viser høy forekomst", *Fjørfe* nr 8, 2021.
- [8] EFSA AHAW, "Scientific Opinion on the welfare of domestic birds and rabbits transported in containers", EFSA Journal 20(9): 7441, 2022.
- [9] Santurtun, E. and Philips, C., "The impact of vehicle motion during transport on animal welfare", *Research in Veterinary Science* 100: 303-308, 2015.
- [10] Dyrevernalliansen, *Eksempler på Mattilsynets funn av regelverksbrudd ved tilsyn med transport til slakterier og med håndtering av levende dyr på slakteriet*, Notat, sist oppdatert februar 2022.
- [11] Mattilsynet, *Sluttrapport Nasjonalt tilsynsprosjekt 2011 -Dyrevelferd i slaktekyllingproduksjonen*, URL: mattilsynet.no, Rapport, februar 2012.
- [12] Forskrift om avlaving av dyr, 13. januar 2013.
- [13] Gent, T. C. et al., «Evaluation of Poultry Stunning with Low Atmospheric Pressure, Carbon Dioxide or Nitrogen Using a Single Aversion Testing Paradigm», *Animals* 10, 30 July 2020.
- [14] Gentle, M. et al., "Nociceptors in the Legs of Poultry: Implications for potential pain in pre-slaughter shackling", *Animal Welfare* 9: 227-236, 2000.
- [15] Berg, C., et al., "Killing of spent laying hens using CO₂ in poultry barns", *Animal Welfare*, 23: 445-457, 2014.
- [16] Animalia, Epost til Dyrevernalliansen, 20. november 2015.
- [17] Animalia, «Riktig treffpunkt for boltipistol ved avlivning av storfe, småfe, gris og hest», URL: animalia.no, hentet 17. november 2023, udatert.
- [18] Mejdell, C. og Lund, V., *Funksjonelle parametre ved bedøving/ avlivning på slakteri - krav til metode og utstyr*, Veterinærinstituttet, Rapport 10, 2007.
- [19] Steiner, A. R. et al., "Humanely Ending the Life of Animals: Research Priorities to Identify Alternatives to Carbon Dioxide", *Animals*, 9(11): 911, 2019.
- [20] EFSA AHAW, "Scientific opinion: Welfare in pigs", EFSA Journal 12 (5): 3702, 6 May 2020.
- [21] EFSA AHAW, "Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals", EFSA Journal 45: 1-29., 6 June 2004.
- [22] Animalia, «Gassbedøving av gris», URL: animalia.no, 9. juli 2020.
- [23] Landbruks- og matdepartementet (LMD), *Kan kameraovervåking ha en positiv effekt på dyrevelferden i slakterier?*, Arbeidsgruppas rapport til LMD, 25. november 2020.
- [24] Mattilsynet, "Derfor er det lov å bedøve med CO₂", Leserbrev, Stavanger aftenblad 30. juli: 32, 2020.
- [25] St. meld. nr. 12 (2002-2003) Om dyrehold og dyrevelferd, Landbruks- og matdepartementet.
- [26] Aakervik, A. L., «Får høna tilbake på middagsbordet med mobil slakteri», *Forskning.no*, URL: forskning.no, 27. juli 2020.
- [27] Hatland, L. E., "Dyra slipper stresset", *Namdalsavisa (papirutgave)* 17. oktober: 8, 2019.
- [28] Nimmermark, S. et al., *Koldioxidavlaving av värphönsi inhysningsstallar*, Rapport 29, Sveriges Landbruksuniversitet, 2010.
- [29] Animalia, "Bedøving og avlivning av kylling på slakteri", URL: animalia.no, 26. mai 2017.
- [30] Animalia, Nortura, KLF, Felles høringsinnspill til ny dyrevelferdsmelding om husdyrproduksjon, URL: regjeringen.no, 15. september 2023.
- [31] Veterinærinstituttet, Høringsinnspill til ny dyrevelferdsmelding om husdyrproduksjon, URL: regjeringen.no, 31. august 2022.